

آمار مسافران تعطیلات هفته گذشته نشان می‌دهد، اکثر سفرها با ارزان‌ترین مدل‌های ممکن بوده که معنای آن لاغر شدن طبقه متوسط است

جاده‌ها در تسخیر سفرهای اقتصادی

زینب مرزوقی خبرنگار گروه نقد روز

معمولا تعطیلی‌های متوالی در تقویم کشورمان بهانه خوبی برای سفر هستند. البته مقصد سفر نیز با توجه به شرایط آب‌وهوایی تاریخ تعطیلی‌ها تغییر می‌کند، یعنی اگر تعطیلی در پاییز و زمستان باشد، اغلب اوقات مقصد جنوب کشور است و تابستان‌ها هم همیشه به شمالش معروف. هفته گذشته تعطیلات نسبتا خوبی داشتیم و بهانه خوبی هم برای سفر بود. بسیاری از خانواده‌هایی که کارمند در خانه دارند در تعطیلی هفته گذشته فرصت پیدا کردند بار و بندیل ببندند و بالاخره در این تابستان به یکی از شهرهای کشور سفر کنند.

سبک مسافرت‌هایمان تغییر کرده است؟

پس از کرونا و تقریبا چندسال خانه‌نشینی اغلب مردم کشورمان و البته مردم جهان، سبک زندگی برخی از ما تغییر کرد. در تعریف دیگر یعنی کرونا ناخواسته در بعضی از امور زندگی تاثیر گذاشت. پیش از کرونا سفر معمولا همراه با تورهایی مسافرتی یا مثلا کاروان‌های زیارتی و وسایل حمل‌ونقل عمومی بود. خانواده‌های ایرانی نیز طرفدار سفرهای جمعی بودند و ترجیح می‌دادند شهرهای زیارتی مثل مشهد را همراه با جمعیتی قابل توجه تجربه کنند. در سمت دیگر ما جازم مسافرت بخش دیگری از خانواده‌ها در جامعه همیشه همراه با تشریفات بود. از زور بلیت گرفته تا زور هتل و حتی غذا پیش از رسیدن به مقصد، یعنی برخی خانواده‌ها همواره معتقد بودند فرصت سفر در سال یکی دو بار پیش می‌آید، بنابراین باید به بهترین نحو ممکن باشد و برای لذت بردن از مقصد سفر نیز همه چیز در سفر مهیا باشد. پس از کرونا و لزوم رعایت نکات بهداشتی، سفر با ماشین‌های شخصی بیشتر شد. اکثر افرادی رعایت نکات بهداشتی و ترس از درگیری با سویی هم‌رازم ترجیح‌شان این شد که با ماشین‌های شخصی سفر کنند یا اینکه چند خانواده با تبدیل شدن به یک گروه با ماشین شخصی‌شان سفر می‌کردند تا هم وسیله نقلیه شخصی همراه‌شان باشد و هم همسفر داشته باشند اما در صورت وسیله سفر همان ماشین شخصی بود. در آن سمت ماجرای سفر رفتن در چند سال اخیر شاهد این مسئله بوده‌ایم که برخی چهره‌های با لاکر همیشه در سفر یا فعالان حوزه گردشگری سعی دارند سفر را برای خانواده‌های ایرانی تسهیل کنند. به این شکل که در تلاش بوده‌اند سفرهای آسان جلوه دهند و معمولا گفته می‌شود همین غذایی را که در خانه می‌خورید در سفر و طبیعت هم می‌توانید میل کنید و خودتان را به بهانه انجام یک سفر پرخرج، به طور کلی از سفر محروم نکنید. چادر بپريد و در جنگل با ملاتر در کویر کمب کنید و حتی لذت زندگی در طبیعت را هم تجربه کنید اما از لذت معاشرت با آدم‌های جدید یا تجربه سفر محروم نکنید. رفته رفته این گزاره‌ها بین برخی خانواده‌های جامعه ایرانی جا افتاد و سفر را پر کردن یک باک بنزین و دل به جاده زدن دیدند. البته در تغییر الگوی سفر جامعه ایرانی، به گفته پژوهشگران حوزه گردشگری شرایط اقتصادی ایران تاثیر جدی داشته است. پژوهشگران حوزه گردشگری معتقدند به طور کلی و در همه جای جهان، سفر یک امر لاکچری محسوب می‌شود، بنابراین شرایط اقتصادی جوامع در شکل برگزاری این امر لاکچری تاثیرگذار است. با توجه به سخت شدن شرایط اقتصادی برای قشر متوسط جامعه، تاثیر سفر در این طبقه به وضوح مشهود است، یعنی قشر مرفه همچنان هتل زور می‌کند و سفرهایشان با هواپیما یا قطارهای درجه اول است. اما با توجه به گران شدن تمام مخارج در جامعه و ناهمخوانی دخل و خرج قشر متوسط، قشر متوسط جامعه برای تجربه سفر کیفیت سفرشان را تغییر داده‌اند، مثلا ممکن است در این بین وسیله حمل‌ونقل عمومی سفرشان را تغییر داده‌اند یا محل اسکان‌شان هتل درجه چندم یا میهمانسرا و زائرسرا شده باشد. در چند روز اخیر اگر سری به فضای مجازی زده باشید قطعا دیده‌اید برخی شهروندان کشورمان از شکل مسافرت‌های جدید گلایه کرده‌اند. در یک مرور کلی و فلش‌بک به چند سال اخیر در مقایسه با اسال‌های گذشته اسکان مسافران در چادرهای مسافرتی و پارک‌ها بیشتر شده است. در آن سمت ماجرا نیز آمارهای غیررسمی می‌گویند اسکان مسافران در هتل‌ها تقریبا دو دسته است؛ دسته اول همچنان در هتل‌های چندستاره شهرها اقامت می‌کنند و دسته دوم اقبال‌شان به میهمانسراها، زائرسراها و حتی موبک‌ها بیشتر است. این مساله در مجموع نشان می‌دهد با توجه به مخارج سفر برای هر خانواده، سفر نیز به یک امر طبقاتی در جامعه تبدیل شده و قشر متوسط برای اینکه همچنان در روزمره خود سفر را جا بدهد، از کیفیت سفرش کاسته است.

مدیرکل دفتر توسعه گردشگری داخلی:

تمایل مردم به اقامتگاه‌های ارزان‌روایگان بیشتر شده است سیدمصطفی فاطمی، مدیرکل دفتر توسعه گردشگری داخلی در گفت‌وگو با «فرهیختگان» تشریح کرد که یک آمار اقامت رسمی داریم و یک آمار اقامت نیمه‌رسمی و اضطراری. به نظر می‌رسد حدود یک سال و نیم تا دوسالی است اقامت‌هایی که به شکلی رایگان هستند یا هزینه‌های کمتری برای آن

می‌پردازند مانند چادر، زائرسراها یا موبک‌هایی که در مناطق مختلف احداث شده‌اند، بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین امکاناتی که برای کمپ زدن است، در برخی مناطق بیشتر شده‌اند، مثلا در برخی پارک‌ها اجازه کمپ زدن نمی‌دادند یا موبک‌ها و زائرسراها کمتر بودند یا وجود نداشتند. به نظر می‌رسد تمایل مردم برای استفاده از چنین فضاهایی بیشتر است. وی به بیشتر شدن طبیعت‌گردی در سال‌های اخیر اشاره کرد: «رویکرد دیگری که وجود دارد بیشتر شدن طبیعت‌گردی و استفاده از وسایل آن مانند کیسه خواب و چادر است و ما پنج‌دوره نمایشگاه طبیعت‌گردی برگزار کرده‌ایم. در سال اول تنها هزار متر فضای مفید نمایشگاهی داشتیم اما اکنون نزدیک به ۱۵ هزار متر است، یعنی هیچ موضوعی در حوزه گردشگری، نه حوزه گردشگری سلامت و نه فرهنگی، به اندازه طبیعت‌گردی مورد توجه قرار نگرفته است، یعنی خرید وسایل طبیعت‌گردی و کمپینگ، مردم تمایل‌شان خصوصا نسل جوان به کمپینگ کردن، چادر زدن و حتی استفاده از خودروهای کاروان و وسایل کمپ بیشتر شده است.» مدیرکل دفتر توسعه گردشگری داخلی معتقد است پس از کرونا، تمایل به سفر با وسایل شخصی بیشتر شده است: «به واسطه اینکه استفاده از وسیله شخصی و کمپینگ این ظرفیت را ایجاد می‌کرد که نسل جوان می‌توانند در طبیعت کمپ کنند، ما مجرای چادر زدن و کمپ بیشتر شد. همچنین این اتفاق در دنیا رو به رشد بود اما پس از آن بهبود پیدا کرد. در کشور ما ولی این روند همچنان ادامه دارد. موضوع دیگر مساله اقتصادی است. به هر حال هزینه اسکان جزء هزینه‌های اصلی سفر محسوب می‌شود و در ایام پیک، همه مردم نمی‌توانند از ظرفیت اقامتگاه‌های اقتصادی مانند میهمانسرا و خانه مسافر استفاده کنند.»

هتل‌های لاکچری و اقامتگاه‌های ارزان

همچنان محبوب هستند

او همچنین در رابطه با این ماجرا که آیا مسافرت به یک امر طبقاتی تبدیل شده یا خیر نیز می‌گوید: «ما زمانی میهمانسراها و میهمانپذیرها را داشتیم. پس از

آن هتل‌های یک‌الی دو ستاره محبوب بودند و مورد توجه گردشگری داخلی قرار می‌گرفتند. اکنون می‌توانم بگویم که در ایام پیک سال اولین جاهایی که پر می‌شوند، هتل‌های خوب و چندستاره است. یعنی در ایام پیک هتل‌های چهارالی پنج ستاره ضریب صد درصد اشغال را می‌گیرد. همچنین پس از آن اقامتگاه‌های بسیار ارزان پس از این هتل‌ها پر می‌شوند. این وسط، هتل‌های متوسط خالی می‌مانند. این نشان می‌دهد که فاصله طبقاتی در سفرها زیاد شده است. یعنی قشری وجود دارد که توانایی اسکان و اقامت در هتل‌های لاکچری را دارند و برای قشر دیگر نیز مکان‌های ارزان مورد توجه است. می‌توان گفت سفر در میان قشر متوسط کاهش یافته است. به این معنا که شکل سفر تغییر کرده ولی سفر کمتر نشده. سفر در فطرت آدمی است و حتی در بی‌پولی هم سفر می‌رود اما به هر حال شکل سفر تغییر کرده است.»

گردش اقتصادی مسافرت‌ها

در دست قشر متوسط جامعه است

اما تغییر شکل مسافرت در جامعه ایرانی یک فرامتن نیز دارد. ناصر رضایی، عضو علمی پژوهشکده میراث فرهنگی و گردشگری درباره فرامتن این ماجرا به «فرهیختگان» می‌گوید: «واقعیت این است که عمده بازار گردشگری دنیا را قشر متوسط شامل می‌شود. یعنی آن گروهی که باعث می‌شود گردش مالی عمده اتفاق بیفتد و گردشگری رونق پیدا کند و هر سال تعداد گردشگران و درآمد حاصل از آن افزایش پیدا کند، قشر متوسط جامعه است. چون قشر سطح بالای جامعه که حدودا بین ۶ تا ۶ درصد جامعه را تشکیل می‌دهند، الگوهای سفرشان با برنامه‌هایی که معمولا ما پیش‌بینی می‌کنیم متفاوت است و شاید خیلی با برنامه‌های سفری ما همخوانی نداشته باشند. به همین خاطر عمده تمرکز ما برای توسعه گردشگری باید روی این گروه باشد و بیشتر به آن بپردازیم و بگوییم این گروه به عنوان عامل تاثیرگذار در این قسمت می‌تواند وضعیت گردشگری ما را تغییر دهد.» رضایی ادامه

می‌دهد: «البته با کمال تأسف قشر ضعیف و فقیر جامعه در بررسی مساله گردشگری به حساب نمی‌آیند؛ چراکه معمولا جایی که گردشگر می‌رود نیاز به خرج کردن پول دارد و نمی‌تواند بدون هزینه گردش کند؛ بنابراین هرچقدر که سطح درآمد قشر متوسط بالا برود و از این طرف سطح آگاهی‌اش افزایش پیدا کند که بدانند و بتوانند برای سفر خود برنامه‌ریزی کنند، رونق گردشگری خواهیم داشت. یک دسته عوامل در توسعه گردشگری در دنیا موثر است که همیشه معرفی کرده‌ایم. توسعه شهرنشینی و توسعه وسایل ارتباطی از جمله آنها هستند و به خصوص بعد از اختراع موتور بخار می‌بینیم که تردها بیشتر می‌شود. سطح درآمد، سطح سواد و آگاهی و موارد دیگر باعث می‌شود سفر به عنوان یک پدیده جدی مورد توجه قرار گیرد.»

نفت کاسته‌ای گردش مالی گردشگری را

جبران می‌کند؟

او می‌گوید: «از طرف دیگر، ما همیشه تکنولوژی را در زندگی خود داشته‌ایم و نقطه عطف زندگی بشر بوده. مثل کشف آتش یا اختراع چرخ. این موارد در زندگی بشر یک تحول عمده‌ای ایجاد کرد. ما الان با وسایل تکنولوژیک جدیدی که در خدمت بشر قرار گرفته می‌بینیم که این تحولات با حالتی باورنکردنی شکل می‌گیرد و سرعت بیشتری پیدا کرده است و همچنین به عمق جوامع سنتی هم نفوذ پیدا می‌کند. این جوامع نیاز به سفر را با تبلیغات در خود احساس می‌کنند. الان برای سفر تبلیغات خیلی موثر است. همه ما دستگاهی دست‌مان است که می‌توانیم همه چیز را در آن ببینیم؛ بنابراین انتظار ما این است که گردشگری رونق پیدا کند و شرایط جور دیگری شود. همچنین در سمت دیگر ماجرا می‌بینیم یک دولت یا حکومت می‌خواهد گردشگری را رونق دهد، بنابراین سراغ این موضوع می‌رود که شرایط برای توسعه گردشگری فراهم است یا خیر و براساس آن برنامه‌ریزی خود را انجام می‌دهد. همواره باید این را بدانیم در طبیعت هیچ چیزی جای چیز دیگری قرار نمی‌گیرد. ما هم نمی‌توانیم چیزی را جای چیز دیگری بگذاریم. مثلا خیلی‌ها می‌گویند گردشگری به جای نفت باشد! این امکان اصلا وجود ندارد. گردشگری به جای خود و نفت هم به جای خودش.»

گردشگری ماهیت فقرزدایی از جوامع را دارد

رضایی تصریح می‌کند: «ویژگی خیلی جالبی که گردشگری دارد و من بارها گفتم، این است که ماهیت فقرزدا دارد. ما اگر بتوانیم گردشگری را در افشار متوسط جامعه به لحاظ فکری و فرهنگی جا بیندازیم تا احساس نیاز کنند آن را به سبب خانوار ببرند و بعد هم جامعه به‌گونه‌ای پیش برود تا شبیه چین که قشر عظیم گردشگر را به دنیا تزریق می‌کند، اینها باعث می‌شوند فقری که در جوامع وجود دارد از بین برود و کم‌کم می‌بینیم تعداد گردشگران مان افزایش پیدا می‌کند و به جایی می‌رسیم که تقریبا همه از موابط گردشگری با توجه به سطح درآمد، نیاز، برنامه‌ریزی و علائق‌شان بهره‌براری و استفاده می‌کنند.»

سفر یک انتخاب تشریفاتی است

رضایی همچنین درباره طبقاتی شدن سفر می‌گوید: «چه بخواهیم و چه نخواهیم، سفر یک انتخاب تشریفاتی است. البته به استثنای سفرهای مذهبی که بعدی از آن در مناسک انجام می‌شود و چه مستحب و چه واجبش، متفاوت است. به جز اینها بقیه سفرهایی که اتفاق می‌افتد به هر حال باید دارای یک پشتوانه مالی و فرهنگی باشد. یعنی شما فرهنگ سفر را دارید اما نمی‌توانید آن نوع سفری را که دوست دارید، انتخاب کنید.»

همچنان سفر با لاکچری‌ها ساخت است

او همچنین درباره تغییر سبک سفرهای جامعه ایرانی عنوان می‌کند: «الان فرم و شکل سفرهای ما، گروهی و عمومی است. اصطلاحا گردشگری انبوه است. به همین خاطر سایت‌های میراث طبیعی و حتی مناظر شهری و روستایی مان آسیب می‌بینند. مثلا در «اکوتوریسم» می‌بینید با اینکه ماهیت آن حمایت و حفاظت است، بازم طبیعت‌گردها آسیب می‌زنند؛ بنابراین از لحاظ فرهنگی برای اینکه گردشگری طبیعت‌محرومان به طبیعت آسیب نزنند، هنوز خیلی عقب هستیم. زمانی که ما از این موضوع حرف می‌زنیم، در کشورها و فرهنگ‌های دیگر آنها برای طبیعت‌شان از موضع و احترام بیشتری قائلند اما بدون تعارف ما نیستیم. این هم به آموزش برمی‌گردد و ما نیاز داریم که مردم را آموزش دهیم و جایگاه آنها را به سطحی ارتقا دهیم که بدانند نباید محیط زیست را آلوده و تخریب کنند و آن را از بین ببرند. هنوز به آن پایه از سطح آگاهی نرسیده‌ایم. کسی که زیر درخت آتش روشن می‌کند، کنار رودخانه اشغال‌هایش را می‌ریزد و می‌رود و کنار دریا آن همه ساحل را آشفته می‌کند، قطعا نیاز به کار فرهنگی دارد. ولی اینکه قشری شده و قشری می‌توانند بروند و قشر دیگر نه، این طبیعی است و همه دنیا همین است. این‌گونه نیست که ما مستثنی باشیم. آدم‌های فقیر در همه دنیا نمی‌توانند سفر بروند و آدم‌های ثروتمند، با تور سفر نمی‌روند و خودشان نوع سفرشان را انتخاب می‌کنند و هزینه‌ها را به عهده می‌گیرند و برایشان سخت نیست.»